

Belleğin Jeopolitiğı

Zaferler, Travmalar ve Dünya Siyaseti

Erhan Büy  kakıncı

Erhan Büyükakıncı

Belleğin Jeopolitiği

Zaferler, Travmalar ve Dünya Siyaseti

ISBN: 978-975-250-073-0

Adres Yayınları® | 68

1. Baskı: Ağustos 2026

© 2026, Adres Yayınları®

Tüm hakları saklıdır. Tamamı veya herhangi bir parçası, hiçbir şekilde fotokopiyle veya başka yöntemlerle çoğaltılamaz ve dağıtılamaz. Yayınevimiz bunu yapanlar ve buna teşebbüs edenler hakkında, kanuni takibat yaptırma hakkına sahiptir.

Yayın Koordinatörü: **Özlem Çağlar Yılmaz**

İç Tasarım: **Turku Ajans**

Kapak Tasarımı: **Çetin Özgör**

Kapak Görseli: (c) Erhan Büyükakıncı, 2023. Beyrut limanında enkazlardan Barış heykeli

Baskı: **Bizim Büro Matbaacılık**

Adres: Zübeyde Hanım Mah., Sedef Cad., No: 6/A, İskitler, Altındağ, Ankara
Telefon: (312) 229 99 28 | Faks: (312) 229 99 29 | Sertifika No: 42488

LiBeRtE
yayın grubu

Adres: GMK Bulvarı No: 108/16, 06570 Maltepe, Ankara

Telefon: (312) 230 87 03 | Faks: (312) 230 80 03

E-mail: info@liberte.com.tr | Web: www.liberte.com.tr | Sertifika No: 52155

Adres Yayınları® Liberte Yayın Grubu'nun tescilli bir markasıdır.

Prof. Dr. Erhan Büyükakıncı

İstanbul'da doğan Erhan Büyükakıncı, orta öğrenimini Saint-Benoît Fransız Lisesi'nde tamamladıktan sonra 1992 yılında İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden mezun oldu. Yüksek lisans ve doktora eğitimini Paris II (Panthéon-Assas) Üniversitesi'nde tamamladı ve halen akademik kariyerini 1994'ten beri çalışmakta olduğu Galatasaray Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde sürdürmektedir. 2002 yılında Uluslararası İlişkiler doçenti, 2008 yılında da aynı anabilim dalında profesör oldu.

İstanbul, Marmara, Karadeniz Teknik, İstanbul Bilgi, Brüksel Hür (ULB), Avrupa Barış (Stadtschlaining) Üniversiteleri ile Bişkek AGİT Akademisi, NATO Barış İçin Ortaklık (PfP) Programı, TSK Harp Akademileri'nde dersler ve seminerler vermiş ve buralardaki araştırmaları desteklemiş ve Azerbaycan, Kosova ve Kazakistan'da AGİT çerçevesinde diplomatik görevler üstlenmiş olan Erhan Büyükakıncı, akademik çalışmalarını uluslararası ilişkiler kuramları, dış politika analizi, uluslararası çatışma ve savaş çalışmaları, barış araştırmaları, çatışma analizi ve çözümü ile Sovyet sonrası coğrafyaya, özellikle de Rus dış politikasına dair konularda yoğunlaştırdı.

Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna (2005), *Sovyetler Birliği'nin Dağılmasından Yirmi Yıl Sonra Rusya Federasyonu: Türk Dilli Halklar ve Türkiye ile İlişkiler* (2012 – Doç. Dr. Eyüp Bacanlı ile birlikte), *Savaş Kuramları: Temel Düşünürler ve Yaklaşımlar* (2015), *Barış Çalışmaları* (2018) ve *Savaşın Dönüşümü* (2021) başlıklı derleme kitaplarının yanı sıra, Rusya, Ukrayna, Türk Dış Politikası, Orta ve Doğu Avrupa ve Orta Asya cumhuriyetleri ile savaş kuramlarına ilişkin birçok makale çalışması bulunmaktadır.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ: HERKESİN ZAMANI, HERKESİN TARİHİ	11
GİRİŞ ZAFERLER, TRAVMALAR VE KOLEKTİF BELLEK: KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE TEORİK ZEMİN	19
BÖLÜM 1: DEVRİMLERİN MİRASI: TARİHSEL BELLEK, BİLİŞSEL KALIPLAR VE SİYASAL ARAÇSALLAŞTIRMA	35
Fransız Devrimi Analojisi: Evrensel Referans Çerçevesi	38
Amerikan Devrimi Analojisi: Hegemonik Meşrulaştırma Aracı	43
Rus Devrimi Analojisi: İdeolojik Kutuplaşmanın Motoru	47
Küba Devrimi Analojisi: Üçüncü Dünya Paradigması	52
Bolivarcı Devrim Analojisi: Bölgesel Hegemoni Söylem ve Entegrasyonun Tarihsel Meşrulaştırması	57
İran İslam Devrimi Analojisi: Din Temelli Devrim İhracının Coğrafi ve Mezhepsel Sınırları	60
Karşılaştırmalı Analiz ve Analogik Sorunlar	64
Kaynakça	68
BÖLÜM 2: YİTİK HEGEMONYALARIN SİYASETİ: İMPARATORLUK MİRASI, DEKOLONİZASYON SENDROMU VE SİYASAL MEŞRULAŞTIRMA	75
Kavramsal Çerçeve	76
Fransa’da İmparatorluk Analjisinin Yapısal Devamlılığı ve Travmatik Çözülmesi: Napolyon’dan Françafrique’e	81
Büyük Britanya: Churchill’den “Global Britain”e İmparatorluk Analjisinin Sonu Gelmeyen Bitişi	87
Üçüncü Roma’dan “Rus Dünyası”na: Sürekli Kabuk Değiştiren Bir İmparatorluk Analjisi ve Çatışma Potansiyelleri	93
Yunanistan’da Büyük İskender’den “Avrupa’nın Beşiği”ne Orta Büyüklükte Bir Gücün Medeniyetsel Otorite Stratejisi	100
Maurya’dan “Vişvaguru”ya Hindistan: Dekolonizasyon Sendromunun Tersine Çevrilmesi, Seçici Bellek ve Hibrit Analoji	106
Türkiye: Osmanlı’nın Gölgesinde Neo-Emperyal Arayış ve Zorla Modernleşmenin Yarattığı Kimlik Gerilimi	114
Karşılaştırmalı Analiz: Altın Çağlar, Kaybedilen Hegemonya ve Analjinin Siyasal Grameri	120
Kaynakça	128

BÖLÜM 3: SEÇİLMİŞ ZAFER MİTLERİ: KURUCU VE KURTARICI ANLATILAR, KOLEKTİF BELLEĞİN İNŞASI VE SİYASAL MOBİLİZASYONU	135
Tipolojik Tartışma ve İşlevler	136
Kurumsallaşma Mekanizmaları ve Bellek Mekânları	139
Rusya'dan Zafer Analojisi: Büyük Vatanseverlik Savaşı ve Kurtarıcı Analojinin Siyasi İşletimi	142
İsrail'den Zafer Analojisi Vakaları: 1948 Savaşı'ndan 1967 Altı Gün Savaşına ..	147
Çin Vakası: Kurucu Analojinin Sınır Tanımaz Yayılımı	153
Karşılaştırmalı Analiz ve Teorik Çıkarımlar	156
Kaynakça	159
BÖLÜM 4: POST-KOLONYAL BELLEĞİN AĞIRLIĞI: TRAVMA, KİMLİK VE TARİHSEL HESAPLAŞMA	165
Post-Kolonyal Analojinin Bilişsel ve Politik İşlevleri	166
Cezayir: Travma Söylemi ve Bellek Diplomasisi	169
Venezuela: Suçlama Söylemi ve Araçsallaştırmanın Sınırları	178
Nijerya: Tazminat, Etnik Kimlik ve Analojinin Tartışmalı Doğası	186
Hindistan: Nehru'dan Modi'ye Post-Kolonyal Analojinin İdeolojik Dönüşümü ..	192
Karşılaştırmalı Değerlendirme ve Sonuç Tartışması	200
Kaynakça	204
BÖLÜM 5: SOYKIRIMLAR VE KİTLESEL VAHŞETLERİN GÖLGESİNDE: "BİR DAHA ASLA" SÖYLEMİ VE ULUSLARARASI NORM İNŞASI	209
Soykırım ve Kitlesele Vahşet Olgusu ve Analojik Düşüncenin Çerçevesi	211
Hukuki ve Kurumsal Çerçevelere Bakış	215
Holokost: Baskın Referans Çerçevesi ve Araçsallaştırma Paradoksu	219
Kamboçya: Soğuk Savaş Sessizliği ve Geç Hesaplaşma Modeli	222
Ruanda: Gecikmiş Tepkinin Bedeli ve R2P'nin Kurucu Vakası	227
Srebrenitsa: Avrupa Garantisinin Çöküşü ve Kurumsal Reform İhtiyacı	230
Myanmar/Rohingya: Dijital Çağda Soykırım ve Büyük Güç Engeli	233
Karşılaştırmalı Analiz ve Teorik Çıkarımlar	236
Kaynakça	239
BÖLÜM 6: DİASPORALAR VE ANLATI SAVAŞLARI: KOLEKTİF KİMLİK, MAĞDURİYET VE ULUSLARARASI MEŞRULUK	245
Ermeni Diasporası: "Uluslararası Tanınmayan Soykırım" Paradigması	248
Yahudi Diasporası: Baskın Analoji ve Paradoksları	252
Filistin Diasporası: Sürekli Mağduriyet ve Apartheid Analojisi	256
Ukrayna Diasporası: Tarihsel Reaktivasyon ve Holodomor Analojisi	261
İran Diasporası: Hibrit Analoji, Parçalanmış Aktivizm ve Kayıp Altın Çağ	264
Karşılaştırmalı Analiz ve Teorik Çıkarımlar	268
Kaynakça	271

BÖLÜM 7: ASKERİ DARBELER VE OTORİTER MİRAS: GEÇMİŞLE HESAPLAŞMA, DEMOKRATİKLEŞME VE GEÇİŞ DÖNEMİ ADALETİ	277
Kavramsal Çerçeve: Analogik Düşüncenin Darbe ve Otoriter Rejim Bağlamındaki Özgün İşlevleri.....	278
Latin Amerika Deneyimi: “Nunca Más” Paradigması.....	284
Güney Avrupa’da Darbeler ve Sonrası: Avrupa Entegrasyonu ve Demokratik Çıpa.....	292
Asya Deneyimi: Toplumsal Travmalar ve Demokratik Geçişin Çelişkileri	301
Karşılaştırmalı Analiz ve Teorik Çıkarımlar	306
Kaynakça	310
BÖLÜM 8: EKONOMİK BAŞARILARIN JEOPOLİTİĞİ: MODEL TRANSFERİ, KALKINMA SÖYLEMİ VE MEŞRULAŞTIRILMASI	317
Doğu Asya Kalkınma Zinciri: Analogik Başarının Paradigmatik Örnekleri	320
Karşılaştırmalı Analiz: Bilişsel Mekanizmalar, Yapısal Sınırlar ve Küresel Yayılım ..	335
Kaynakça	338
DİZİN	340

Önsöz:

Herkesin Zamanı, Herkesin Tarihi

TARİHİN NASIL YAZILDIĞI SORUSU KADAR, TARİHİN KİMİN TARAFINDAN ve hangi amaçlarla hatırlandığı sorusu da tarihçiler kadar herkesin kendisine sorduğu bir sorudur. Her ne kadar ilk ve orta öğretim aşamalarında ve üniversitelerde tarih eğitimi çoğu zaman sıkıcı bir deneyim olarak algılansa da her birey belirli bir olgunluk çağına geldiğinde kendisinin de bir tarih öznesi haline geldiğini görecektir; çünkü birey kendi biyografisini anlatmaya başladığı an, kaçınılmaz olarak kendi yaşadığı çağın ortak zamanına da bir kapı aralamış olur, anlatacak birikmiş bir anlatısı olur. Annie Ernaux'nun *Seneler* (*Les Années*) adlı başyapıtı, bu geçişin edebi olarak belki de en açık biçimde sahnelendiği metinlerden biridir. Ernaux, kendi hayatını anlatmak için alışılmış “ben” anlatıcısından bilinçli olarak vazgeçer; onun yerine “o” ve “biz” zamirlerini kullanarak kendi çocukluğunu, gençliğini ve yaşlılığını, savaş sonrası Fransa'nın kolektif belleğiyle, gündelik radyo programları, siyasi suikastlar, tüketim nesneleri, aile fotoğrafları ile iç içe geçirir. Bu yöntemin kendisi, kişisel olanın hiçbir zaman kolektif olandan bağımsız var olamayacağını edebi bir itirafıdır: Ernaux'nun amacı, kendi deyişiyle, zamanın hem kendi içinde hem dışında, tarihin akışı içinde nasıl geçtiğini hissettirecek bir “toplu/bütüncül roman” (*roman total*) yazmaktır. Kitabın açılışında, gelecekte bir gün tüm bu bireysel belleğin sessizce sileceğini öngörür: “Her şey bir saniyede silinip gidecek. Beşikten ölüm döşegine dek derlenen sözlük tarihe karışacak” (“*Tout s’effacera en une seconde. Le dictionnaire accumulé du berceau au dernier lit s’éliminera*” - Ernaux, 2021) ve kitabı, bu kaçınılmaz silinmeye karşı tek bir cümleyle özetlediği bir amaçla kapatır: “Artık asla olmayacağımız zamandan bir şeyler kurtarmak” (“*Sauver quelque chose du temps où l’on ne sera plus jamais*” - Ernaux, 2021).

Ernaux'nun bize gösterdiği bu iç içe geçmişlik, barışın sakin ve gündelik akışında bile fark edilir; oysa aynı soru, tarihin en şiddetli anında, savaşlarda, devrimlerde, imparatorlukların çöküşünde, çok daha acil ve çok daha siyasi bir biçim kazanır. Uluslararası ilişkiler disiplini de etkisi altına almış olan Lev Tolstoy, devasa eseri *Savaş ve Barış*'ın sonuna eklediği ve romanın kendisinden neredeyse bağımsız

okunabilecek felsefi bölümünde, tarihçilerin en çok sevdiği yanılsamayı, büyük olayların büyük adamların iradesiyle şekillendiği inancını köklü biçimde sarsar. Napolyon'un Rusya seferini anlatırken, Tolstoy imparator Aleksandr'ı gözlemleyerek şu yargıya varır: “*Çar, tarihin kölesidir. Tarih, yani insanlığın o bilinçsiz, ortak, sürü hayatı, çarların yaşamının her anını kendi amacı doğrultusunda bir araç gibi kullanır*” (“Царь — есть раб истории. История, то есть бессознательная, общая, роевая жизнь человечества, всякой минутой жизни царей пользуется для себя как орудием для своих целей” - Tolstoy, 2022). Bu cümle, yalnızca Napolyon Savaşları'na dair bir yorum değildir; zaferlerin ve travmaların dünya siyasetinde nasıl üretildiğini anlamaya çalışan her araştırmacının önünde duran temel bir uyarıdır. Liderler, çoğu zaman kendilerini tarihin başat öznesi zannederler, kendilerini kahraman olarak görürler; oysa çoğunlukla kolektif ve bilinçsiz bir sürecin taşıyıcılarıdır.

Ancak Tolstoy'un sözünü ettiği “sürü hayatı” kavramını yalnızca soyut bir metafor olarak okumak, bu düşüncenin siyasal psikoloji açısından taşıdığı asıl gücü kaçırmak olur. Tolstoy'a göre, tarihin gerçek öznesi ne çarlar ne de generallerdir; milyonlarca bireyin, çoğu zaman birbirinden habersiz, çoğu zaman bilinçsiz iradelerinin toplamıdır. Bu toplam, Fransız istilası karşısında en çıplak biçimde kendini gösterir. Tolstoy, düzenli ordunun yenilgiye uğramasından sonra Rus köylülerinin kendiliğinden örgütlediği direnişi tasvir ederken şöyle yazar: “*Halk savaşı topuzu, bütün o heybetli ve acımasız gücüyle yükseldi [...] ve istilacı ordunun kökü kazınana dek Fransızları darmadağın etti*” (“дубина народной войны поднялась со всей своей грозной и величественной силой [...] и гвоздила французов до тех пор, пока не погубило все нашествие” - Tolstoy, 2022). Bu imge, kitabın ele aldığı çerçeveye doğrudan bir kapı aralar: Tarihi yalnızca liderler ve kurumlar değil, çoğu zaman arka planda görünmez gibi kalan halklar da yazar ve bu yazım süreci, stratejik bir plandan değil, tamamen kolektif bir öfkenin, korkunun ya da bağlılığın kendiliğinden patlamasından doğar.

Savaş ve Barış romanında bu kolektif gücün en çarpıcı göstergelerinden biri, savaş alanında değil, bir salonda, bir dans sahnesinde ortaya çıkar ve tam da burada, kolektif belleğin akışkanlığına, yani aynı duygusal malzemenin sonradan bambaşka siyasi projelere nasıl eklemlenebileceğine dair ilk ipucunu buluruz. Romanın ana karakterlerinden Nataşa Rostova, Fransız bir mürebbiye tarafından yetiştirilmiş, Fransızca konuşan, Batılı görgü kurallarıyla büyütülmüş bir asilzade kızıdır; ama amcasının evinde, bir gitarın tellerinden dökülen Rus müziği tınıları eşliğinde kendiliğinden bir Rus halk dansına kalktığı anda, Tolstoy'un anlatıcısı hayretini gizleyemez: “*Göçmen bir Fransız tarafından yetiştirilen küçük kontes bulunduğu o Rus havasını nerede, nasıl ve ne zaman içine çekmişti, uzun süre önce “pas de châte”in silmiş olması gereken bu hareketleri, bu ruhu nereden almıştı? Ama bu ruh ve hareketler tam da dayısının ondan beklediği gibi eşsiz, öğrenilemez ve Rus'tu.*” (“Где, как, когда всосала в себя из того русского воздуха, которым она дышала – эта

графинечка, воспитанная эмигранткой-французженкой, этот дух, откуда взяла она эти приёмы, которые *pas de ch  le* давно бы должны были вытеснить? Но дух и приёмы эти были те самые, неподражаемые, не изучаемые, русские, которых и ждал от неё дядюшка.” - Tolstoy, 2022). Bu sahne betimlemesi, kolektif belleğin ve ulusal kimliğin nasıl işlediğine dair, kuramsal bir tezden çok daha fazlasını bizlere söyler: Kimlik, yalnızca devletin ya da eğitim kurumlarının yukarıdan aşağıya dayattığı bir inşa süreci değildir ve toplumun, sınıf farklarını bir anda aşan, neredeyse bedensel bir aidiyet duygusuyla kendini var ettiği bir şeydir. Ne var ki bu “keşfedilen” Rusluk, tam da keşfedildiği anda, birden fazla siyasi projenin elinde birden fazla anlama gelmeye açıktır.

Aynı 1812 deneyimi, Çarlık Rusyası’nda hanedanın kutsallığını destekleyen bir sadakat anlatısına, 19. yüzyıl sonunda pan-Slavist aydınlar için Batı’ya karşı otantik bir Rus ruhunun kanıtına, 20. yüzyılda ise Sovyet devletinin sınıfsız bir “halk savaşı” efsanesine dönüşecektir ve üç ayrı rejim, aynı dansı, aynı direnişi, birbirinden kökten farklı siyasi amaçlarla yeniden sahiplenecektir. “Nataşa’nın dansı” anlatısı bu bakımdan yalnızca bir kimlik anını değil, o anın sonradan nasıl çok yönlü bir siyasi kaynağa dönüşebileceğinin edebi bir çerçevesini bizlere sunar.

Burada siyasal psikolojinin katkısı belirleyicidir. Bir toplumun bir zaferi ya da travmayı nasıl hatırladığı, yalnızca devletin resmi tarih yazımının bir sonucu değildir; bu hatırlama, insanların kendi aidiyet duygularını, korkularını ve umutlarını yansıttıkları duygusal bir yatırımdır. Nasıl ki Nataşa’nın dansı ona öğretilmemiş, onun içinde zaten var olan bir şeyin açığa çıkmasıysa, milliyetçiliğin yükselişi de çoğu zaman devletin doğrudan icat ettiği bir yapı değil, aslında toplumların zaten içlerinde taşıdığı bir duygunun siyasi bir krizle birlikte yüzeye çıkmasıdır. Bu durum, söz konusu duygunun “doğal” ya da “özde” olduğu anlamına gelmez; tam tersine, duygunun kendisi tarihsel olarak biçimlenmiş olsa bile, hangi tarihsel anda, hangi krizle, hangi siyasi aktörler tarafından görünür kılındığı ve araçsallaştırıldığı değişkendir ve işte bu değişkenlik, tarihsel analojinin gücünün asıl kaynağını oluşturur. Aynı “1812 ruhu” hem çarlık meşruluğuna hem devrimci halk anlatısına hem de günümüz Rus dış politikasının kullandığı “kuşatılmış vatan” söylemine hizmet edebiliyorsa, bu ruh, analojinin sabit bir özden değil, her seferinde yeniden kurulan ve tanımlanan bir siyasi ihtiyaçtan beslendiğini gösterir.

Tolstoy’un kendisi de romanının ikinci açılış kısmında, tarihin bu çok-anlamlılığını neredeyse bir yöntem sorunu olarak ele alır. Aynı olayı anlatan farklı milletlerden ve farklı eğilimlerden tarihçilerin verdiği yanıtları karşılaştırdıktan sonra şu sonuca varır: “*Ama farklı milliyetlerden ve görüşlerden tarih  ler aynı olayı betimlemeye başlar başlamaz, verdikleri yanıtlar hemen b  t  n anlamını yitirir;   nk   bu g   , her biri tarafından yalnızca farklı de  il,   o   zaman birbirine tamamen zıt bi  imde kavranır*” (“*Но как скоро историки различных национальностей и воззрений начинают описывать одно и то же событие, то ответы, ими даваемые, тотчас*

же теряют весь смысл, ибо сила эта понимается каждым из них не только различно, но часто совершенно противоположно” - Tolstoy, 2022). Bu tespit, bu kitabın kuramsal iddiasının neredeyse bir özetidir: Tarih, sabit bir anlam taşıyan bir kayıt, belge değil, her anlatıcının kendi siyasi ve kültürel konumundan üretilen, birbiriyle çelişen yorumların üst üste bindiği bir alandır. Fransız tarih yazımı 1812’yi Napolyon’un dehasının Rus coğrafyasının ve iklimlerinin acımasızlığı karşısında trajik biçimde yenilgiye uğraması olarak anlatırken, Rus tarih yazımı ise aynı olayı halkın direnişinin kutsal bir zaferi olarak anlatır; ikisi de aynı olaydan söz eder, ama ürettikleri anlam, sonraki kuşakların tamamen farklı siyasi ihtiyaçlarına hizmet edecek biçimde ayrışır.

Bu çok-anlamlılık, tarihin bir “bellek” olarak üretilme sürecinin kendisine dair de bir şey söyler. Bir olay yaşandığı anda, Tolstoy’un ısrarla vurguladığı gibi, milyonlarca farklı bireysel deneyimin, kararın ve rastlantının karmaşık bir örgüsüdür; bu örgü hiçbir zaman tam olarak kayıt altına alınamaz. Olayın “tarih” haline gelmesi, yani bir bellek nesnesine dönüşmesi, ancak bu karmaşıklığın sonradan, seçici bir anlatı içinde sadeleştirilmesiyle mümkün olur ve bu sadeleştirme işlemi, hiçbir zaman siyasal süreçten bağımsız değildir. Kolektif bellek, bu bakımdan, geçmişin nötr bir kaydı değil, geçmişin hangi parçalarının hatırlanmaya, hangilerinin unutulmaya değer görüldüğüne dair sürekli yenilenen bir seçim sürecinin ürünüdür. Liderlerin kendilerini tarihin öznesi sandığı düzey, halkların topuz gibi kendiliğinden yükselip alçaldığı kolektif düzey ve Nataşa’nın dansında görülen bireysel-duygusal aidiyet düzeyi, işte bu seçim sürecinin üç farklı kaynağını oluşturur; her bellek siyaseti, bu üç kaynaktan hangisini öne çıkarıp hangisini geri plana ittiğine göre şekillenir.

Ancak Tolstoy, bu üç düzeyin hiçbirinin diğerini tam olarak açıklayamayacağını ve hepsinin ötesinde kalan dördüncü bir düzeyin var olduğunu da bizlere gösterir. Prens Andrey, Austerlitz Muharebesi’nde yaralanıp yere düştüğünde ne liderlerin şanına ne de halkının kaderine bakar; üzerinde sessizce kayan bulutlarla kaplı uçsuz bucaksız gökyüzünü görür: “*Ne kadar sessiz, huzurlu ve ağırbaşlı... Bu uçsuz bucaksız gökyüzünü daha önce nasıl görmemişim?*” (“*Как тихо, спокойно и торжественно... Как же я не видал прежде этого высокого неба?*” - Tolstoy, 2022). O an, hem liderlik anlatısının hem kolektif kimlik anlatısının hem de tarihçilerin çelişen yorumlarının dışında kalan bir düzeyi işaret eder: Bireyin, kendisinden çok daha büyük ve kayıtsız bir evrenin karşısındaki yalnızlığı burada söz konusudur. Sonradan bir ulusun kurucu mitosuna dönüştürülen o savaş anı, aslında yaşandığı sırada, hiçbir kolektif anlam taşımayan, yalnızca bir insanın ölümle yüzleşmesinden ibarettir. Bu kitabın peşinde olduğu asıl tartışma da budur: Bir olayın yaşandığı andaki çok katmanlı, belirsiz ve insani gerçekliği ile, sonradan bir zafer ya da travma anlatısına indirgenen, sadeleştirilen ve siyasi olarak araçsallaştırılan hali arasındaki mesafe ve bunun tarihsel anlatılar olarak yarattığı çelişkiler.

Bu dörtlü yapa (lider, halk, birey ve bunların üzerine sonradan inşa edilen çelişkili tarihyazımı) Tolstoy’un kurgusal olarak anlattığı 1812 seferinin kendisinin, sonraki tarihte nasıl yeniden işlevsellendirildiğine dair çarpıcı bir örnekte somutlaşır. Napolyon’un Moskova’ya kadar uzanan ve nihayetinde Rus coğrafası ve iklimi karşısında eriyen ordusu, yüz otuz yıl sonra, 1941’de Wehrmacht’ın aynı top-raklarda karşılaştığı yıkımın doğrudan tarihsel emsali olarak yeniden retiliecektir. Sovyet propagandası “Büyük Vatanseverlik Savaşı” anlatısını kurgularken, hem 1812’nin “halk savaşı topuzu”nu hem de Nataşa’nın dansında beliren o kendiliğinden ulusal aidiyet duygusunu bilinçli biçimde yeniden hatırlayacak, ama bunu yaparken arlık dönemi anlatısının dinsel-monarşik çerçevesini bilinçli biçimde silecektir. Aynı tarihsel malzeme, böylece, birbirini dışlayan iki farklı siyasi projeye art arda hizmet eder ve bu, tarihsel analojinin, sabit bir ze değıl, her kullanan aktörün kendi ihtiyaına göre yeniden yontulan bir hammaddeye benzediğinin en açık kanıtıdır.

Bu analiz çalışmamızda, dünyanın farklı coğrafiyalarından devrimlerin, imparatorlukların çöküşünün, askeri darbelerin, diaspora deneyimlerinin, soykırımların, askeri zaferlerin ve ekonomik başarıların bu türden bir bellek jeopolitiğı içinde nasıl konumlandığını incelemek abasındayız. Her bölüm kendi vakasının özgünlüğünü korurken, hepsi Tolstoy’un ortaya koyduğı dörtlü soruyu paylaşır. Bu olayı kim yönlendirdiğini sandı: Hangi lider, hangi irade? Peki olayı gerçekte kim taşıdı: Hangi kolektif yapı, çoğu zaman adsız kalan hangi halk hareketi? Bu olayın altında, sonradan yazılan hiçbir anlatının tam kucaklayamadığı hangi bireysel deneyimler kaldı? Ve son olarak, olay hangi çelişen anlatılara, hangi birbirini dışlayan siyasi projelere hammadde oldu? Tolstoy’un ğrettiğı gibi, bu dört sorunun kesin bir yanıtı yoktur. Tarih felsefesiyle siyasal psikolojinin keşiştiğı bu alanda her yanıt geçicidir; her kuşak, kendi krizleriyle birlikte bu soruları yeniden sormak ve yeniden yanıtlar aramak zorunda kalır.

Nihayetinde bu araştırma çalışmamız, Ernaux’nun kendi özel hayatı için giriştiğı o yazınsal çabadan çok farklı bir malzemeyle, ama aynı temel dürtüden hareketle oluşturuldu: Zamanı anlamak ve ondan bir şeyler kurtarmak. Ernaux, bir bireyin hayatının, bir daha asla var olmayacağı o zamandan bir anlam kurtarma çabasıydı; bu kitabımız ise, milyonlarca insanın ortaklaşa yaşadığı zaferlerin ve travmaların, sonraki kuşaklar tarafından nasıl yeniden ele geçirildiğini, nasıl yeniden yontulduğunu ve nasıl yeni krizlerin hizmetine sokulduğunu anlama çabasıdır. Bu sayfalarda, liderlerin kendilerine attettikleri iradeyi sorgulamayı, halkların kendiliğinden ürettiğı kolektif tepkiyi görünür kılmayı, bu ikisinin arasında ezilen bireysel deneyimi hatırlamayı ve nihayet bu deneyimin sonradan hangi çelişen siyasi amaçlara alet edildiğini tartışmak istiyoruz. Bunların hiçbiri, tabii ki Tolstoy’un ya da Ernaux’nun bizlere bıraktığı sorulara nihai bir yanıt vermeyecektir; ama bu soruları sormak ve cevaplarını tartışmak, zaferin ve travmanın nasıl bir siyasi araca

dönüştüğünü anlamanın vazgeçilmez ilk adımıdır. Belki de bir gün, “bir daha asla var olmayacağımız” bu zamandan gelecek kuşaklara aktarılacak dürüst şeyleri kurtarmanın da ilk adımı budur. Bu araştırma kitabımız, işte bu adımı atmak çabasıyla oluşturuldu.

Son olarak, Liberte Yayın Grubu bağlamında teknik ve düşünsel açılardan bizlere her türlü çalışma olanağını ve kolaylığını sağlamış olan yayın yönetmeni Özlem Çağlar Yılmaz’a, dizgi aşamasındaki başarılı çalışmalarıyla Emre Turku ve konumuzun en güzel şekilde yansıtan kapak tasarımıyla teknik arkadaşlarımıza sonsuz teşekkürler. Bu araştırma kitabımızın başlığı ve içerik çerçevesi için ilham veren Onur Üney hocamıza ve tarihi bizlere öğreten, sevdiren ve tartıştıran tüm siyasal tarih hocalarımıza da minnettarlığımızı dile getirmek isterim.

Tolstoy’un uyardığı gibi, tarih sanki bu iktidar gücünün kendiliğinden anlaşıldığını ve herkesçe bilindiğini varsayar. İşte bu çalışmamız, tam da bu varsayımı, liderlerin, halkların, bireylerin ve bunların üzerine inşa edilen çelişkili anlamların nasıl bir arada, hiç sorgulanmadan “bilindik” kılındığını sorgulamak için gerçekleştirildi.

“Tarih, sanki bu gücün kendiliğinden anlaşıldığını ve herkesçe bilindiğini varsayar..”

“История как будто предполагает, что сила эта сама собой разумеется и всем известна.”

Erhan Büyükakıncı
Cihangir, İstanbul – 5 Temmuz 2026

KAYNAKÇA

Ernaux, A. (2021). *Seneler*, (Çev. Siren İdemen), İstanbul, Can Yayınları.

Tolstoy, L. (2022). *Savaş ve Barış*, (Çev. Leyla Soykut), İstanbul, İletişim Yayınları.